

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до семінарських занять для студентів
спеціальності 262 Правоохоронна діяльність

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Протокол № 8 від 24 січня 2019 року

Чернігів ЧНТУ 2019

Конституційне право зарубіжних країн. Методичні вказівки до семінарських занять для студентів спеціальності 262 Правоохоронна діяльність / Укл.: Марущак О. А. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ. - 2019. - 48 с.

Укладач: МАРУЩАК ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права

Відповідальний за випуск: КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА, завідувач
кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права,
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: ПУЗИРНИЙ ВЯЧЕСЛАВ ФЕОДОСІЙОВИЧ,
професор кафедри трудового права,
адміністративного права та процесу,
доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»	6
1.1. Тематичний план навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн»	6
1.2. Структура навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн»	14
1.3. Система поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн»	15
2. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	16
Семінарське заняття 1. Предмет, система і джерела конституційного права у зарубіжних країнах	16
Семінарське заняття 2. Конституції зарубіжних країн	18
Семінарське заняття 3. Конституційно-правовий статус особи в зарубіжних країнах	20
Семінарське заняття 4. Держава як конституційно-правовий інститут	25
Семінарське заняття 5. Виборче право і виборчі системи зарубіжних країн	28
Семінарське заняття 6. Глава держави у зарубіжних країнах	30
Семінарське заняття 7. Уряд в зарубіжних країн	32
Семінарське заняття 8. Парламент в зарубіжних країнах	34
Семінарське заняття 9. Судова влада в зарубіжних країнах	36
Семінарське заняття 10. Муніципальні системи зарубіжних країн	39
3. ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА	43
4. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ	45

ПЕРЕДМОВА

Вивчення конституційного права зарубіжних країн - важливий напрямок юридичної освіти. Загальноосвітнє значення конституційного права зарубіжних країн пов'язане з необхідністю підвищення загального рівня правової культури студентів - майбутніх юристів. Метою викладання навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн» є: глибоке усвідомлення студентами сутності, соціального призначення і функцій конституційного права, його ролі і місця в системі національного права зарубіжних країн; аналіз історії і розвитку конституціоналізму, історичних традицій його формування; критичне осмислення позитивного і негативного досвіду конституційного будівництва в зарубіжних країнах, що вкрай необхідно для усвідомлення, аналізу й оцінки сьогоденних завдань, які стоять перед українським суспільством; формування у студентів юридичного мислення, політичної правової культури, зацікавленості їх у поглибленні і розширенні правознавчого світогляду, патріотизму, національної самосвідомості тощо; набуття студентами навичок роботи з джерелами конституційного права, вміння користуватися ними у практичній діяльності: поряд з поглибленням знань, вироблення у студентів навичок виступати перед аудиторією слухачів, вміння вести дискусії; глибоке усвідомлення і розуміння того, що найвищою соціальною цінністю повинна бути людина з її різноманітними потребами та інтересами, що держава не повинна стояти над людиною, а навпаки, реалізувати потреби кожної людини і суспільства в цілому, що утвердження забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні засвоїти: понятійний апарат конституційного права зарубіжних країн; моделі правового регулювання статусу особи; конституційні принципи економічної, соціальної та політичної систем суспільства; форми правління та територіально-політичного устрою існуючи в різних країнах; системи державних органів і органів місцевого самоврядування; моделі організації влади на місцях. Також в результаті вивчення дисципліни студенти повинні вміти аналізувати історію і розвиток конституціоналізму, історичних традицій його формування; критично осмислювати позитивний і негативний досвід конституційного будівництва в зарубіжних країнах; працювати з джерелами конституційного права, користуватися ними у практичній діяльності.

Семінарські заняття проводяться з основних тем розглянутих на лекційних заняттях та являються основною формою засвоєння та перевірки студентами знань з дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн».

Семінарські заняття з навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн» покликані сприяти поглибленому вивченню лекційного курсу, навчити студентів самостійно працювати з конституційними актами, вміти аналізувати їх, узагальнювати матеріал і самостійно робити науково обґрунтовані висновки.

Тематика семінарських занять передбачає вивчення найбільш складних і найважливіших проблем навчального курсу. План кожного семінарського заняття включає перелік теоретичних питань, винесених на обговорення, контрольні запитання, теми рефератів, питання для самостійного опрацювання, основні поняття по темі, а також список додаткової літератури.

На семінарських заняттях студенти повинні проявляти активність, яка залежить від якості самостійної підготовки студентів. Учасники семінару зобов'язані уважно слухати виступи, при потребі ставити запитання, відзначати помилки, вносити необхідні поправки, розвивати далі суть проблеми.

Після розгляду та обговорення кожного окремого питання та у кінці семінарського заняття, викладач підводить підсумки обговорення і дає оцінку виступам студентів.

Контрольні питання по кожній темі мають на меті допомогти студентам краще зрозуміти, засвоїти і закріпити отримані теоретичні знання у галузі конституційного права зарубіжних країн.

Тестові та практичні завдання до кожного семінарського заняття викладенні у методичних вказівках до самостійної роботи з конституційного права зарубіжних країн. У ході самостійної підготовки можуть виникнути труднощі у розумінні окремих питань, у таких випадках необхідно звернутися за консультацією до викладача.

1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн»

Тема 1. Предмет, система і джерела конституційного права зарубіжних країн

Поняття конституційного права зарубіжних країн. Конституційне право як галузь права. Наука і навчальний курс конституційного права зарубіжних країн. Вивчення загальних і специфічних рис конституційного права різних національно-правових систем. Предмет та метод правового регулювання конституційного права як галузі права. Структура (система) конституційного права в зарубіжних країнах. Конституційно-правові інститути, їх класифікація. Норми конституційного права, їх види. Порівняльно - і конкретно-правовий аналіз конституційно-правових норм і інститутів окремих країн. Історичний, функціональний, системний і статистичний методи вивчення конституційно-правових інститутів зарубіжних країн.

Конституційно-правові відносини в зарубіжних країнах, їх суть, види, характерні риси. Суб'єкти конституційно-правових відносин, їх класифікація й особливості. Особливості конституційно-правової відповідальності. Відмінності конституційного права від інших публічно-правових галузей. Місце та роль конституційного права в системах національного права.

Джерела зарубіжного конституційного права. Класифікація джерел конституційного права. Конституція - основне джерело конституційного права. Інші формалізовані джерела конституційного права: конституційні, звичайні, надзвичайні закони, підзаконні нормативно-правові акти, судові прецеденти тощо. Неформалізовані джерела: конституційно-правові звичаї, конституційні угоди тощо. Нормативні акти глав держав і урядів. Акти, які видаються для тлумачення законів. Парламентські регламенти. Доктринальні джерела. Залежність системи джерел конституційного права від моделі правової системи (англо-саксонська, романо-германська) і характер конституційно-правового регулювання.

Тема 2. Конституції зарубіжних країн

Конституція в структурі (системі) джерел конституційного права. Юридичні якості конституції як основного закону. Загальне й особливе в зарубіжних конституціях. Основні риси й особливості післявоєнних конституцій зарубіжних країн (Італія, Франція, ФРН, Японія, Іспанія). Зміст Конституцій. Співвідношення конституцій і дійсності. Конституції фактичні й юридичні, фіктивні й реальні.

Порядок прийняття конституцій. Установчі збори (конституції Італії та Індії). Установчі збори і наступне затвердження (конституція США), уряд і

референдум (Франція). Октроїрування конституцій. Оцінка методів прийняття і зміни конституцій.

Види конституцій та їх класифікація. Конституції писані (США, Індія, Франція, Італія, Мексика, Японія) і неписані (Велика Британія, Нова Зеландія), жорсткі (США, Франція, Японія, Індія) і гнучкі (Велика Британія та Нова Зеландія). Конституції постійні й тимчасові. Реформи конституцій у зарубіжних країнах. Конституційний нагляд за законодавством і актами законодавчої влади. Порядок формування органів конституційного нагляду в США, ФРН, Італії, Індії, Франції, Японії. Порівняльний аналіз компетенції органів конституційного нагляду. Різні форми здійснення конституційного нагляду та аналіз юридичної природи рішень верховних судів США, Японії і конституційного суду Італії.

Тема 3. Конституційно-правовий статус особи в зарубіжних країнах

Особа, суспільство і держава. Поняття конституційного статусу особи. Різноманітність підходів до інституту основних прав і свобод особи в зарубіжних країнах. Особливості конституційної правосуб'єктності особи (громадянина). Політична правоздатність і дієздатність. Громадянство як елемент конституційного статусу особи та конституційно-правовий інститут. Особливості інституту громадянства в різних країнах. Природничо-правова теорія прав людини і громадянина. Суть демократичних прав і свобод. Положення про формально-юридичну рівність. Обмеження прав громадян за політичними мотивами. Демократичні права, і свободи та їх загальна характеристика. Методи визначення обсягу правосуб'єктності.

Класифікація прав і свобод. Особисті права і свободи: право на життя і особисту недоторканність, право на опір гнобленню, право на свободу, недоторканність житла, таємницю листування, свободу пересування і вибору місця проживання, свободу від свавільного арешту і необґрунтованої кримінальної репресії, право на належну юридичну процедуру. Соціально-економічні права: право на володіння і розпорядження приватною власністю, право на працю, право на відпочинок, право на страйк. Політичні права і свободи: активне і пасивне виборче право, свобода думки, свобода совісті, свобода спілок і асоціацій.

Конституційне закріплення і трактування культурних прав і свобод громадян. Порядок здійснення і захисту прав і свобод громадян у державі. Обов'язки громадян і підданих у зарубіжних країнах. Гарантії реалізації та захисту основних прав і свобод громадян. Міжнародний механізм захисту прав людини.

Тема 4. Конституційно-правові основи суспільного ладу зарубіжних країн

Конституційні основи економічної і політичної організації суспільства. Конституційний статус власності: визначення, зміст і особливості. Поняття політичного режиму. Політичний режим у змісті конституційно-правового

регулювання. Класифікація політичних режимів. Демократичний вид політичного режиму: поняття, ознаки, суть. Різні форми і методи обмеження демократії. Основні теорії демократії. Фашизм: поняття.

Конституційна регламентація організації і діяльності політичних партій. Партійні системи зарубіжних держав. Багатопартійність, її причини. Багатопартійні системи та їх різновиди (Франція, Італія, ФРН, Японія). Двopартійні системи та їх різновиди (США, Велика Британія). Функції політичних партій. Партії і державний апарат. Політичні партії і церква. Роль політичних партій у формуванні і функціонуванні органів законодавчої і виконавчої влади. Інституціоналізація політичних партій на основі спеціального законодавства. Можливість фінансування державою політичних партій. Підвищення ролі партій у політичних системах зарубіжних країн. Основні види організаційних структур партій у деяких зарубіжних країнах (Італія, Японія).

Тема 5. Держава як конституційно-правовий інститут

Сучасні поняття держави. Поняття держави як конституційно-правового інституту. Загальні конституційні характеристики інституту держави: народовладдя - суверенітет народу, демократична, правова, соціальна і світська держава. Держава і особистість, колектив, суспільство. Держава і міжнародні відносини. Суверенітет як основа змісту і визначальна характеристика державної діяльності. Доктрина і практика суверенітету: національний, народний і державний. Особливості і зміст конституційної правосуб'єктності держави. Функції і типології держави. США, сучасні країни Західної Європи (на прикладі Франції і ФРН) як демократичні правові соціальні й світські.

Державна влада як інститут конституційного права: „розподіл влади”, „єдність державної влади”. Верховенство, незалежність, повнота, виключність та єдність державної влади. Різноманітність форм сучасних держав та її причини. Форми правління. Закономірності еволюції сучасних форм правління. Монархія: поняття і суть. Основні ознаки монархії. Роль монархії в розвинених країнах. Парламентарна монархія та її ознаки. Загальні риси й особливості монархії у Великій Британії й Японії. Дуалістична монархія, та її ознаки. Загальні риси й особливості. Республіка: поняття і суть. Ознаки республіканської форми правління. Президентська республіка та її ознаки. Загальні риси й особливості президентських республік (США, Мексика). Парламентарна республіка та її ознаки. Загальні риси й особливості парламентарних республік (Італія, Індія). Змішані форми правління (Франція за конституцією 1958 р.). Виборна монархія в Малайзії.

Форми державного устрою зарубіжних країн. Державний устрій, національне і расове питання. Унітарні держави. Правовий стан адміністративно-територіальних одиниць. Централізовані держави (Франція). Форми контролю центральної влади над органами місцевого самоврядування. Відносно децентралізовані унітарні держави (Велика Британія). Особливості автономії в Італії. Федерація: поняття, ознаки, основні риси. Правовий стан

суб'єкта федерації (штату, землі, провінції, кантону). Основні системи розподілу компетенції союзу і суб'єктів федерації (ФРН, Австрія, Пакистан). Виключна компетенція союзу, виключна компетенція союзу і суб'єктів федерації (Індія, Малайзія). Юридичний і фактичний розподіл компетенції між союзом і суб'єктами федерації. Система органів влади і управління суб'єктів федерації (губернатори, уряди, законодавчі збори). Загальні риси й основні особливості становища органів влади і управління суб'єктів федерації в Росії, США, ФРН та Індії. Механізм контролю центральної влади за діяльністю органів влади і управління суб'єктів федерації. Основні тенденції розвитку сучасної федерації. Сучасні теорії федералізму. Автономія в зарубіжних країнах. Обласна автономія в Італії. Автономія Аландських островів у Фінляндії, автономія Гренландії і Фарерських островів у Данії. Автономні райони в Індії. Автономія в Іспанії.

Тема 6. Виборче право і виборчі системи зарубіжних країн

Поняття виборчого права (виборів) як інституту конституційного права. Активне і пасивне виборче право. Абсентеїзм. Джерела виборчого права. Вибори і теорія народного суверенітету. Принципи виборчого права (загальність, рівність, таємне голосування) і проблеми їх реалізації. Практика порушення цих принципів. Виборчі цензи. Віковий ценз. Ценз осілості. Ценз освітній. Ценз статі. Інші обмеження виборчого права. Прямі і непрямі вибори. Куріальна система. Організація і порядок проведення виборів. Головні стадії виборчого процесу. Виборчі округи. Порушення принципу рівного представництва. Центральні й місцеві органи по проведенню виборів, порядок їх формування, компетенція і роль. Реєстрація виборців і складання списків. Порядок висунення кандидатів. Праймеріз. Виборча застава. Голосування. Вільне й обов'язкове голосування. Порушення таємниці голосування. Виборчий бюлетень, машини для голосування. Політичні партії і вибори в зарубіжних країнах. Виборчі системи як засоби визначення результатів виборів. Мажоритарні виборчі системи відносної більшості та практика їх застосування (США, Велика Британія, Індія). Мажоритарна виборча система абсолютної більшості (Франція). Мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості (Італія). Поєднання видів мажоритарних систем (Франція).

Пропорційні виборчі системи. Методи визначення виборчого метру (квоти). Розподіл мандатів усередині списку (система вільних списків, система зв'язаних списків). Різні види обмеження принципу пропорційності. Практика застосування пропорційних виборчих систем (Італія, Фінляндія, Скандинавські країни, деякі країни Латинської Америки). Поєднання пропорційних і мажоритарних виборчих систем (ФРН, Італія). Оцінка різних видів виборчих систем, їх переваги та недоліки.

Поняття і сутність референдуму як інституту конституційного права. Недоліки референдуму. Різновиди референдумів та практика їх застосування в зарубіжних країнах (Франція, Швейцарія, Італія, Велика Британія).

Використання референдуму різними реакційними політичними режимами (фашистська Німеччина, Іспанія, Чилі).

Тема 7. Глава держави в зарубіжних країнах

Види державних органів та їх класифікація. Основні риси системи органів зарубіжних держав. Теорія „поділу влади” як принцип організації влади і побудови системи державних органів. Система „стримувань і противаг”. Роль суду в системі поділу влади. Конституційний принцип поділу влади у державному механізмі США. Глава держави. Поняття, основні ознаки і види. Місце глави держави в системі вищих органів державної влади. Правове становище монарха. Порядок престолонаслідування. Роль монарха у парламентарних, дуалістичних і абсолютних монархіях. Загальні та специфічні риси юридичного і фактичного становища монархів у Великій Британії й Японії. Роль монарха в дуалістичних монархіях.

Президент. Правове становище президента в республіках. Правове становище президента в республіках. Основні системи обрання президента: прямі вибори (Франція, Мексика, Ірландія), непрямі вибори (США), обрання президента спеціальною колегією (ФРН, Італія, Індія), парламентом (Греція). Дострокове звільнення президента з посади (відставка, імпічмент).

Компетенція глави держави у сфері державного управління. Роль глави держави у формуванні уряду в парламентарній монархії (Велика Британія, Японія), в дуалістичній монархії, в парламентарній республіці (Італія, Індія), в президентській республіці (США, Мексика). Участь глави Держави в призначенні та усуненні чиновників. Глава держави - верховний головнокомандуючий Збройними силами. Компетенція глави держави у сфері законодавства. Скликання парламенту на сесії. Право розпуску парламенту. Оголошення виборів. Участь глави держави у законодавчому процесі. Законодавча ініціатива, послання парламенту. Право вето і його види. Промульгація законів. Нормоустановча діяльність глави держави.

Загальні й специфічні риси законодавчих повноважень глави держави в парламентарній монархії (Велика Британія), в парламентарній республіці (Італія, Індія), в президентській республіці (США). Особливий характер нормоустановчої діяльності президента Франції. Зовнішньополітичні повноваження глави держави. Представництво держави у сфері зовнішніх відносин. Призначення дипломатичних представників. Участь в укладанні та ратифікації міжнародних договорів і угод. Загальні й специфічні риси зовнішньополітичних повноважень глави держави в парламентарній монархії (Велика Британія), в дуалістичній монархії, в парламентарній республіці (Італія, Індія), в президентській республіці (США). Інші повноваження глави держави: право помилування, право нагородження орденами і медалями, церемоніальні повноваження тощо. Надзвичайні повноваження глави держави (США, Франція, Індія). Фактична роль, глави держави та її залежність від форми правління, форми державного устрою й політичного режиму.

Тема 8. Парламент в зарубіжних країнах

Парламент - загальнонаціональний представницький орган держави. Виникнення і розвиток парламенту. Парламент і парламентаризм. Сучасний стан зарубіжного парламентаризму. Поняття парламенту, його роль у державному механізмі. Побудова, склад і організація парламентів. Порядок формування парламентів. Партійний і соціальний склад парламентів. Бікамералізм і однопалатність та їх політичне обґрунтування. Двопалатні парламенти і особливості правового становища палат. Двопалатні парламенти з рівноправними палатами (сенат і палата представників конгресу США, сенат і палата депутатів парламенту Італії). Двопалатні парламенти з нерівноправними палатами (палата общин і палата лордів парламенту Великої Британії, палата представників і палата радників парламенту Японії, народна палата і рада штатів парламенту Індії). Специфічні риси двопалатної структури парламенту ФРН. Загальна характеристика ролі верхніх палат у двопалатних парламентах. Однопалатні парламенти (Фінляндія, Данія, Швеція, Греція, Нова Зеландія). Порядок формування палат. Внутрішня структура палат парламентів. Постійні, спеціальні та інші парламентські комісії (комітети). Керівні органи палат. Парламентські фракції як один з найважливіших елементів структури вищого представницького органу, їх роль, організація, чисельність. Інші елементи парламентської структури.

Поняття і зміст конституційно-правового статусу депутатів. Зміст депутатського мандата. Парламентський імунітет та індемнітет. Несумісність депутатського мандату і певних адміністративних та інших посад. Характер мандата депутата зарубіжних парламентів: „вільний мандат”, „імперативний мандат”. Компетенція парламентів і способи її закріплення. Парламенти з абсолютною необмеженою компетенцією (Велика Британія, Нова Зеландія). Парламенти з абсолютно обмеженою компетенцією (США, Франція), парламенти з відносно обмеженою компетенцією (Індія, Малайзія, ФРН).

Бюджетні, зовнішньополітичні і судові повноваження. Компетенція парламентів по контролю за урядовою діяльністю. Загальна характеристика форм такого контролю. Порядок діяльності парламентів, звичайні і надзвичайні сесії. Колегіальні органи палат: бюро, президії. Партійні фракції та їх роль у законодавчій діяльності. Регламент палат (США, Велика Британія, ФРН, Франція, Італія, Індія). Посадові особи палат і їх правове становище. Конгрес США: спікер, віце-президент, тимчасовий голова сенату, партійні лідери палат. Парламент Великої Британії: спікер, лорд-канцлер, партійні „батоги”. Нормативні акти, які приймаються парламентами. Приватні й публічні біллі в парламентській практиці США, Великої Британії й Індії. Фінансові закони. Інші акти, що приймаються парламентами (резолуції та їх види, постанови, звернення тощо). Законодавча процедура в парламентах. Основні стадії законодавчої процедури: внесення законопроекту і коло суб'єктів законодавчої ініціативи; обговорення законопроекту і регламентація дебатів; порядок внесення поправок, змін і доповнень до законопроекту; прийняття законопроекту і види голосування розгляд законопроекту в іншій палаті та

система подолання колізій між палатами в законодавчому процесі, затвердження законопроектів і надання їм чинності.

Комітети парламентів. Види комітетів і порядок їх формування. Класифікація законодавчих комітетів залежно від їх правового, становища, спеціалізація і строки повноважень (американська, англійська й індійська системи). Особливості правового становища законодавчих комітетів італійського парламенту. Контроль парламентів, за діяльністю урядів у парламентарних країнах. Вотум довіри і недовіри (парламенти Великої Британії, Франції, Італії, Японії). Конструктивний вотум недовіри в парламентській практиці ФРН. Резолюція; осуду, інтерполяція. Парламентські запитання урядові. Слідчі комітети, омбудсмен. Діяльність парламентів у економічній сфері. Прийняття бюджету, контроль за його, виконанням. Участь парламенту в економічному плануванні. Контроль за державним сектором економіки. Зовнішньополітичні, повноваження парламентів. Судові повноваження парламентів.

Тема 9. Уряд в зарубіжних країнах

Поняття виконавчої влади. Політична і адміністративна виконавча влада. Теорії сильної виконавчої влади. Конституційний і фактичний статус уряду як вищого колегіального органу виконавчої влади. Місце уряду в системі вищих органів влади. Види урядів: однопартійний, коаліційний, уряд меншості, „службовий” уряд. Порядок формування уряду, і його залежність від форми правління. Загальні й специфічні риси порядку формування уряду в парламентарних монархіях: (Велика Британія, Японія), в дуалістичних монархії, в парламентарній республіці (Італія, ФРН, Індія), в президентській республіці (США). Державно-правовий статус міністрів. Глава уряду в парламентарних і змішаних республіках. Прем'єр-міністр, канцлер, голова ради міністрів, їх юридичне і фактичне положення, місце в структурі уряду, реальна роль у здійсненні владних функцій.

Повноваження урядів у сфері державного управління. Порядок діяльності уряду. Процедура прийняття рішень. Роль урядових комітетів та інших допоміжних органів (виконавчий апарат при президентові США, комітети кабінету Великої Британії). Керівництво державним апаратом з боку уряду. Повноваження уряду у сфері законодавства. Взаємовідносини уряду і парламенту в парламентарних монархіях (Велика Британія, Японія), у дуалістичних монархіях, у парламентарних республіках (Італія, ФРН, Індія), у президентських республіках (США). Регламентарна влада уряду (Франція, Італія). Співвідношення регламенту і закону. Ордонанси, декрети, декрети-закони. Особливий характер взаємовідносин уряду і парламенту у Франції. Делеговане законодавство, його суть, види, способи контролю над ним. Методи і форми впливу уряду на законодавчу діяльність парламенту. Повноваження уряду в сфері зовнішньої політики. Керівництво збройними силами і дипломатичним апаратом. Надзвичайні повноваження уряду та, їх використання в сучасних умовах. Парламентська відповідальність уряду.

Тема 10. Судова влада в зарубіжних країнах

Поняття судової влади і судової системи. Судова влада в зарубіжних країнах як самостійна гілка державної влади. Принципи правосуддя. Судові органи і судові системи. Суди загальної юрисдикції і спеціальні суди. Конституційні суди. Порядок формування судових установ. Особливості судових систем країн із федеративною формою державного устрою. Діяльність адміністративних судів. Структура і організація вищих судових установ. Основні принципи організації і діяльності судової влади. Принцип незалежності судів у теорії і на практиці. Конституційно-правовий статус суддів. Конституційне правосуддя в зарубіжних країнах.

Тема 11. Муніципальні системи зарубіжних країн

Поняття та юридична природа, правове регулювання місцевого управління та самоврядування. Виникнення і розвиток муніципальних органів у зарубіжних країнах. Муніципалітети як органи місцевого самоврядування. Особливості адміністративно-територіального поділу і місцевого самоврядування. Відповідність муніципальних органів адміністративно територіальному поділу. Вплив форми державного устрою на систему муніципальних органів. Регіональні форми в місцевому самоврядуванні. Основні моделі організації публічної влади на місцях. Особливості системи муніципальних органів у США, Франції, Великій Британії, Італії, Японії, Індії.

Порядок формування муніципальних органів, їх структура. Обсяг повноважень і функції муніципальних органів. Виконавчі органи муніципалітетів: порядок утворення, організація, повноваження. Загальні риси й особливості виборних і виконавчих муніципальних органів у США, Великій Британії, Франції, Італії, ФРН, Індії, Японії. Функції муніципальних органів, порядок їх правового регулювання. Особливості муніципальних виборів.

Взаємовідносини муніципальних органів з центральною владою. Форми і методи контролю центральної влади за діяльністю муніципальних органів. Адміністративний контроль у Франції, англійська та італійська системи контролю. Фінансовий контроль. Особливості контролю над муніципальними органами у федеративних державах (США, ФРН). Відносини муніципальних органів адміністративно-територіальних одиниць з агентами центральної влади. Префекти і генеральні ради департаментів у Франції. Муніципальні органи в Італії й Японії.

1.2. Структура навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн»

Назви тем та змістовних модулів	Кількість годин			
	Лекції	Семінари	Самостійна робота	Разом
Змістовний модуль 1. Загальна характеристика конституційного права в зарубіжних країнах				
Тема 1. Предмет, система і джерела конституційного права зарубіжних країн.	2	2	11	15
Тема 2. Конституції зарубіжних країн	2	2	11	15
Разом за кредитом 1	4	4	22	30
Тема 3. Конституційно-правовий статус особи в зарубіжних країнах	2	2	7	11
Разом модуль 1.	6	6	29	41
Змістовний модуль 2. Конституційно-правові основи народовладдя в зарубіжних країнах				
Тема 4. Конституційні засади основ суспільного ладу в зарубіжних країнах	0	0	8	8
Тема 5. Держава як конституційно-правовий інститут	2	2	7	11
Разом за кредитом 2	4	4	22	30
Тема 6. Вибори і референдум як інститут конституційного права зарубіжних країн	2	2	4	8
Разом модуль 2.	4	4	19	27
Змістовний модуль 3. Конституційно-правові основи державного механізму в зарубіжних країнах				
Тема 7. Глава держави в зарубіжних країнах	2	2	3	7
Тема 8. Парламент у зарубіжних країнах	2	2	3	7
Тема 9. Уряд у зарубіжних країнах	2	2	4	8
Разом за кредитом 3	8	8	14	30
Тема 10. Судова влада в зарубіжних країнах	2	2	11	15
Тема 11. Муніципальні системи зарубіжних країн	2	2	11	15
Разом за кредитом 4	4	4	22	30
Разом модуль 3	10	10	32	52
Всього	20	20	80	120

1.3. Система поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни «Конституційне право зарубіжних країн»

Рекомендовані види та розподіл балів, які враховуються при виставленні поточного та модульного контролю (таблиця розроблена на основі Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань студентів)

№	Види діяльності	Терміни	Форми контролю та звітності	Максимальна кількість балів за семестр
1. Обов'язкові, вибіркові та стимулюючі види робіт				
1.1	Робота на семінарських заняттях	Протягом семестру	Відповіді, доповнення, терміни, тести	До 16 балів*
1.2	Ведення конспекту лекцій	Протягом семестру	Конспект	До 5-х балів
1.3	Наукова робота (виступ з доповіддю, публікація)	Протягом семестру	Виступ, публікація	До 10-ти балів
1.4	Ведення конспекту самостійної роботи	Протягом семестру	Конспект	До 5-ти балів
1.5	Виконання самостійної дослідної роботи	Протягом семестру	Виконана робота у вигляді реферату	До 6-ти балів
1.6	Ведення словника з предмету	Протягом семестру	Словник	До 6-ти балів
1.7	ЗМК	Протягом семестру	Підтверджуючі документи	До 12-ти балів
Разом за поточний контроль:				60 балів
*20 балів буде переведено з оцінок, які отримає студент під час семінарських занять, виконуючи усі види робіт. Наприклад: студент, відповідно до національної системи оцінювання заробив у підсумку за поточну роботу «5» - це 16-14 у балах; «4» - це 13-11; «3» - це 10-6; «2» - 5-1.				
2. Підсумковий контроль				
№ п/п	Підсумковий модуль	Терміни	Форми контролю та звітності	Максимальна кількість балів
2.1.	Екзамен	Відповідно до розкладу		до 40 балів
Разом за модульний контроль				40 балів
Зважена семестрова оцінка				100 балів

2. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття 1. Предмет, система і джерела конституційного права у зарубіжних країнах.

Теоретичні питання.

1. Поняття конституційного права зарубіжних країн.
2. Предмет та метод правового регулювання конституційного права як галузі права.
3. Конституційно-правові відносини в зарубіжних країнах, їх суть, види, характерні риси.
4. Суб'єкти конституційно-правових відносин, їх класифікація й особливості.
5. Структура (система) конституційного права в зарубіжних країнах.
6. Джерела зарубіжного конституційного права їх класифікація.
7. Місце та роль конституційного права в системах національного права зарубіжних країн.

Контрольні запитання.

1. В яких розуміннях вживається термін „конституційне право”?
2. Яка різниця між термінами „конституційне право” та „державне право”?
3. Назвіть підстави класифікації конституційно-правових інститутів.
4. Назвіть види норм конституційного права.
5. У чому полягає специфіка конституційно-правових норм?
6. В чому особливості конституційно-правових відносин?
7. Чим обумовлена провідна роль конституційного права у правовій системі?
8. У чому специфіка джерел конституційного права?
9. Який зміст має поняття „закон”?

Теми рефератів.

1. Зародження і розвиток вітчизняної науки конституційного права зарубіжних країн.
2. Неформалізовані джерела: конституційно-правові звичаї, конституційні угоди тощо.
3. Особливості конституційно-правових шкіл різних країн (США, Велика Британія, Франція, ФРН, Італія, Індія).

Питання для самостійного опрацювання.

Особливості визначення конституційного права в зарубіжних країнах. Відмінності конституційного права від інших публічно-правових галузей. Процес становлення науки „конституційне право зарубіжних країн”. Загальні та специфічні риси конституційного права різних національно-правових систем. Порівняльно - і конкретно-правовий аналіз конституційно-правових норм і

інститутів окремих країн. Історичний, функціональний, системний і статистичний методи вивчення конституційно-правових інститутів зарубіжних країн. Формалізовані джерела конституційного права: конституційні, звичайні, надзвичайні закони, судовий прецедент. Неформалізовані джерела: конституційно-правовий звичай, конституційні угоди. Залежність системи джерел конституційного права від моделі національної правової системи (англо-саксонська, романо-германська, мусульманська) і характеру конституційно-правового регулювання. Доктринальні джерела. Основні напрямки і школи сучасної науки зарубіжного конституційного права.

Основні поняття.

Конституційне право, конституційне право зарубіжних країн, конституційно - правовий інститут, конституційно-правова норма.

Додаткова література до семінарського заняття 1.

1. Богданова Н. А. О значении конституционного права для юридического образования и практической деятельности юриста (вступительная лекция). Вестник Московского Университета: Право. 1995.сер 11. № 1.
2. Богданова Н. А. К новой концепции преподавания конституционного права. Государство и право. 1994. № 7.
3. Васильченко О. П. Конституційні принципи як предмет вивчення науки порівняльного конституційного права / Порівняльне правознавство. Сучасний стан і перспективи розвитку: зб. матеріалів міжнар. наук. симпозіуму "Дні порівняльного правознавства". К., 2009. С. 238–240.
4. Васянович О. А. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман. Держава і право. 2008. Вип. 39. С. 93.
5. Волошин Ю. О. Доктринальні підходи до визначення змісту теорії конституціоналізму: досвід зарубіжної науки конституційного права . Держава і право. 2008. Вип. 41. С. 185.
6. Герак Р. С. Правова система Франції: загальна характеристика структури та джерел права. Правова держава: Щорічник наукових праць ін-ту держави та права ім. В. М. Корецького ПАН України. Вип. 13.- К., 2002. 584 с.
7. Гессен В. М. Очерки науки конституционного права. Конституционное право: Учебное пособие. Ч.II. Хрестоматия. М., 1994.
8. Грязневич П. П. Ислам и государство: В кн.: Ислам. Общество, государство, религия. М., 1984. С. 161-167.
9. Єгоров О. Порівняльне правознавство. Право України. 1992. №3.
10. Карапетян С.А. Источники конституционного права Российской Федерации: автореф. дис. канд. юрид. Наук: 12.00.02 / Карапетян С. А. Ростовский гос. ун-т. Ростов-на-Дону, 1998. 26 с.
11. Кириченко О.М. Критерії класифікації органічних законів у системі джерел права України. Держава і право. 2008. Вип. 39. С. 103.
12. Комаров А. С. Источники права Швеции. Советское государство и право. 1986. № 6.

13. Крусс В. И. Сравнительное правоведение и конституционная компаративистика / Порівняльне правознавство. Сучасний стан і перспективи розвитку: зб. матеріалів міжнар. наук. симпозіуму "Дні порівняльного правознавства". К., 2009. С. 220–226.
14. Луць Л. Правова система: загальнотеоретичні аспекти. Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. 2004 . №38. С. 56-59.
15. Малишко М. І. Основи державного права Франції. Українська наукова асоціація. Київський національний ун-т культури і мистецтв. К., 2001. 18 с.
16. Малишев Б. В. Судовий прецедент у правовій системі Англії: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. К., 2002. 19 с.
17. Мартыненко П. Ф. Сравнительное конституционное право: учеб. пособие / Киев : КГУ, 1987. 84 с.
18. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА / М, 1999. 552 с.
19. Резніченко С. В. Договір у системі джерел конституційного права. – Одеса. 1999. С. 99-117.
20. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. К., 1996.
21. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
22. Собкова В. Місце судового прецеденту серед інших джерел права у англосаксонській правовій системі. Право України. 2007. №3. С. 151-153.
23. Темченко В. Принцип передбачуваності закону в прецедентній практиці Євро суду. Право України. 2007. №7. С. 128-131.
24. Тихомиров Ю.А. Развитие теории конституционного права. Государство и право. 1998. №7.
25. Фрицький О. Дослідження конституційного права країн світу на підставі порівняльного аналізу і в аспекті його теоретичного розвитку / О. Фрицький. Право України. 2008. № 4. С. 164–165.
26. Kommers D. The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany; 2nd Ed. Durham and London : Duke University Press. 1997.
27. Tushnet/Fleiner/Saunders Eds. Rutledge Handbook of Constitutional Law, London and New York, Rutledge Taylor & Francis Group. 2013.

Семінарське заняття 2. Конституції зарубіжних країн.

Теоретичні питання.

1. Поняття конституції та конституціоналізму.
2. Співвідношення конституцій і дійсності.
3. Конституція в структурі (системі) джерел конституційного права.
4. Порядок прийняття конституцій.
5. Види конституцій та їх класифікація.

Контрольні запитання.

1. Перелічить юридичні якості конституції як Основного закону.
2. Чому конституція є юридичною базою поточного законодавства та актом вищої юридичної сили?
3. Що означає октроїрування?
4. Який із способів прийняття та зміни конституцій Ви вважаєте найдемократичнішим?
5. Які особливості прийняття конституції шляхом референдуму?
6. Моноконституційний акт – що це?
7. Наведіть приклади постійних і тимчасових конституційних актів.

Теми рефератів.

1. Конституція США як джерело конституційного права.
2. Реформи конституцій у зарубіжних країнах.
3. Основні риси й особливості післявоєнних конституцій зарубіжних країн (Італія, ФРН, Японія, Іспанія).

Питання для самостійного опрацювання.

Загальне й особливе в зарубіжних конституціях. Конституції фактичні й юридичні, фіктивні й реальні. Установчі збори (конституції Італії та Індії). Установчі збори і наступне затвердження (конституція США), уряд і референдум (Франція). Октроїрування як спосіб прийняття конституції. Способи відміни конституцій. Оцінка методів прийняття і зміни конституцій. Види конституцій та їх класифікація. Конституції писані (США, Індія, Франція, Італія, Мексика, Японія) і неписані (Велика Британія, Нова Зеландія), жорсткі (США, Франція, Японія, Індія) і гнучкі (Велика Британія та Нова Зеландія). Конституції постійні й тимчасові. Конституційний нагляд за законодавством і актами законодавчої влади. Порядок формування органів конституційного нагляду в США, ФРН, Італії, Індії, Франції, Японії. Порівняльний аналіз компетенції органів конституційного нагляду. Різні форми здійснення конституційного нагляду та аналіз юридичної природи рішень верховних судів США, Японії і конституційного суду Італії.

Основні поняття.

Джерела конституційного права, конституція, конституціоналізм, неформалізовані джерела, органічний закон, конституційний закон, октроїрування.

Додаткова література до семінарського заняття 2.

1. Каррі Д. П. Конституція Сполучених штатів Америки: посібник для всіх. К., 1993.
2. Кашкин С. Ю. Конституция на переломе цивилизаций: формирование глобального конституционного идеала. Государство и право. 1992. № 11.

3. Кириченко О. М. Критерії класифікації органічних законів у системі джерел права України. Держава і право. 2008. Вип. 39. С.103.
4. Конституция США: история и современность / ред. А. А. Мишин., Е. В. Язьков. М., 1988.
5. Конституция, конституционализм, конституционализация правовых систем: актуальное соотношение понятий и трендов: сб. материалов по итогам Междунар. науч.-практ. конф. посвящ. 20-летию Конституции РФ. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2013. 408 с.
6. Конституційне судочинство. Американський та український досвід. Ін-т демократії ім. П. Орлика / уклад. А. Ткачук. К., 1999. 111 с.
7. Нагорняк М. Стабільність конституції та можливість її зміни. Право України. 2007. №12. С. 135-138.
8. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. 552 с.
9. Проблемы теории государства и права: учебное пособие. / ред. М.Н. Марченко. М.: Юристъ, 2001. 656 с.
10. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
11. Тихомиров Ю.А. Развитие теории конституционного права. Государство и право. 1998. №7.
12. Тихонова С., Юзьков Л. Конституція юридична і фактична. Право України. 1992. № 1.
13. Тищик Б., Ригідна О. Перша чинна Конституція світу – історія прийняття (до 220-річчя Конституції США). Право України. 2007. №8. С. 137-141.
14. Шаповал В. Н. Британская конституция (политико-правовой анализ): автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.02 / Киевский ун-т им. Т. Шевченко. К., 1992. 32 с.
15. Шаповал В. Сутнісні характеристики конституції як основного закону держави. Право України. 2008. №10. С. 4-12.
16. Barendt A. An Introduction to Constitutional Law, Oxford Univ. Press, 1998.
17. Dyzenhaus D. The Constitution of Law. Legality in a Time of Emergency Cambridge University Press, 2006.

Семінарське заняття 3. Конституційно-правовий статус особи в зарубіжних країнах.

Теоретичні питання.

1. Конституційно-правовий інститут основних прав і свобод.
2. Конституційно-правовий інститут громадянства:
  - а) набуття громадянства;
  - б) припинення громадянства;

- в) безгромадянство та численне громадянство;
  - г) іноземці та їх статус.
3. Зміст основних прав і свобод:
- а) особисті права і свободи;
  - б) політичні права і свободи;
  - в) економічні, соціальні та культурні права і свободи.
4. Гарантії основних прав і свобод.

Контрольні запитання.

1. Яка різниця між „правами особи” та „правами громадянина”?
2. Яке значення має громадянство для прав і свобод? Що означає право на громадянство?
3. У чому різниця між негативним і позитивним формулюванням прав і свобод?
4. Як класифікуються права, свободи і обов’язки?
5. Для чого потрібні конституційні обмеження прав і свобод?

Теми рефератів.

1. Право на життя і смертна кара.
2. Міжнародний механізм захисту прав людини.
3. Втілення ідеї про права людини у внутрішньодержавному законодавстві під час буржуазних революцій в Англії, Франції та США.

Питання для самостійного опрацювання.

Різноманітність підходів до інституту основних прав і свобод особи в зарубіжних країнах. Особливості конституційної правосуб’єктності особи (громадянина). Політична правоздатність і дієздатність. Громадянство як елемент конституційного статусу особи та конституційно-правовий інститут. Особливості інституту громадянства в різних країнах. Природничо-правова теорія прав людини і громадянина. Суть демократичних прав і свобод. Положення про формально-юридичну рівність. Обмеження прав громадян за політичними мотивами. Демократичні права, і свободи та їх загальна характеристика. Методи визначення обсягу правосуб’єктності. Класифікація прав і свобод. Порядок здійснення і захисту прав і свобод громадян у державі. Обов’язки громадян і підданих у зарубіжних країнах. Гарантії реалізації та захисту основних прав і свобод громадян.

Основні поняття.

Громадянство, філіація, біпатризм, оптація, натуралізація, денационалізація, денатуралізація, апатризм, екстрадиція, експатріація.

Додаткова література до семінарського заняття 3.

1. Альбертіні Л. М. Правове регулювання громадянства в європейських державах (порівняльний аналіз): Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київський університет ім. Т. Шевченка. К., 1999. 18 с.
2. Аніщук Н. В. Визначення категорії гендерного насильства: загально-теоретичні проблеми. Держава і право. 2008. Вип. 40. С. 18.
3. Аніщук Н. В. Еволюція прав жінок в контексті викорінення гендерного насильства. Держава і право. 2008. Вип. 38. С. 19.
4. Боботов С. В., Колесов Н. С. Современная концепция прав и свобод гражданина во Франции. Государство и право. 1992. № 6.
5. Бурлак О. В. Поняття міжнародного стандарту в міжнародному праві прав людини. Держава і право. 2006. Вип. 33. С. 509.
6. Васянович О. А. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман. Держава і право. 2008. Вип. 39. С. 93.
7. Венгер О. М. Фемінізм як джерело гендерної політики. Держава і право. 2006. Вип. 34. С. 635.
8. Вітман К. М. Порівняльний аналіз концепції етнонаціональної політики Росії, України та Молдови. Держава і право. 2006. Вип. 34. С. 578.
9. Власов В. И., Леонов А. С, Луселкова Е. Е., Филипов А. А. Социальные права: Россия и Европа / ред. А. С. Леонов. М., 1998. 128 с.
10. Волков Д.О. Права негромадян: поняття та дефінітивне визначення. Держава і право. 2006. Вип. 32. С. 458.
11. Гавриленко О.А. Правовий статус рабів в античних державах північного Причорномор'я. Держава і право. 2006. Вип. 34. С. 122.
12. Гараджаєв О. Я. Конституційні права і свободи людини і громадянина в країнах СНД і міжнародно-правові стандарти (на матеріалах України, Росії, Азербайджану). Автореф. дис. канд. юр. наук. Одеса, 1998.
13. Дашенко В.М. Роль недержавних правових організацій у захисті прав та законних інтересів особи. Держава і право. 2007. Вип. 38. С. 90.
14. Демченко О. В. Імміграційні лотереї США і проходження імміграційного процесу. Львів: НВП «Мета», 2000. 142 с.
15. Дір І.Ю. Захист громадянських прав національних меншин в Україні згідно з міжнародними стандартами Ради Європи. Держава і право. 2008. Вип. 39. С. 193.
16. Європейське громадянство за Маастріхтським Договором. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. Вип. 39. Чернівці: ЧДУ, 1998. С. 32-41.
17. Імміграційна політика США: минуле і сучасне / Нац. ун-т Києво-Могилянська академія. К., 1999. 35 с.
19. Інститут громадянства Федеративної Республіки Німеччини. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. Вип. II. Чернівці: ЧДУ, 1998. С. 114-123.
20. Казакова В. А. Новый закон об обеспечении социальной и правовой защиты свидетелей в ФРГ. Государство и право. 2000. № 9.

21. Ковлер А. И. Антропология права: учебник для вузов. М.: НОРМА, 2002.
22. Колодій А. М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2003.
23. Кононенко В. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Право України. 2008. №3. С. 131-133.
24. Кормич Л. І. Гендерна політика в аспекті соціальної відповідальності держави і суспільстві. Держава і право. 2008. Вип. 40. С. 574.
25. Ладиченко В. В. Правовий статут особи й обмеження основних прав. Держава і право. 2006. Вип. 33. С.17.
26. Ладиченко В. В. Теоретичні основи правового статусу особи. Держава і право. 2006. Вип. 32. С.32.
27. Ладиченко В. В. Функціональний підхід до розуміння держави: питання про дотримання інтересів особистості. Держава і право. 2007. Вип. 436. С. 16.
28. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности: пер. с франц. М.: Прогресс, 1993.
29. М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредні. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. пер. з англ. К.: АртЕк, 1997.
30. Мелашенко В. Ф. Принципи громадянства. Право України. 1992. №7.
31. Мицик В.В. Зміст та механізм здійснення Європейської Конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Держава і право. 2008. Вип. 40. С. 505.
32. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика: Енциклопедія / упоряд. Ю. Римаренко.-К.: Довіра, 1998.
33. Мутагиров Д.З. Права и свободы человека: теория и практика. учеб. пособие. М.: Логос, 2006.
34. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность. М.: Юрид. лит., 1991. 156 с.
35. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. М.: НОРМА-ИНФРА. М, 1999. 552 с.
36. Общая теория прав человека / ред. Е. А.Лукашевой. М., 1996.
37. Оніщенко Н. М. Гендерні правовідносини: поняття, сутність, природа та значення. Держава і право. 2006. Вип. 33. С.89.
38. Опольська Н. М. Механізм забезпечення прав і свобод людини. Держава і право. 2007. Вип. 35. С. 94.
39. Осинська О. В. Проблемні аспекти меж і обмежень прав людини, їх співвідношення. Держава і право. 2008. Випуск 41. С.133.
40. Питання подвійного громадянства. Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. Вип. 4-5. Чернівці: ЧДУ. 1996. С. 187-195.

41. Подима Я. Конституційно-правовий принцип рівності громадян: актуальні питання теорії і практики. Підприємництво, господарство, право. 2007. №8. С. 96-99.
42. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упор. Ю. К. Качуренко. Вид.2. К.: Юрінформ, 1992.
43. Права человека и процессы глобализации современного мира / ред. Е. А. Лукашева. М.: Норма, 2005.
44. Права человека: учебник для вузов / ред. Е. А. Лукашева. М.: НОРМА-ИНФРА, 2002.
45. Прокопов Д. Є. Права людини і теорія конституціоналізму С. Котляревського. Держава і право. 2007. Вип. 35. С.56.
46. Рабинович П. М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: навчальний посібник. К.: Атака, 2004.
47. Рабинович С. П. Концепція природи людини у римській юриспруденції: античні витoki уніфікації європейського права. Держава і право. 2008. Вип.40. С.27.
48. Саидов А. Х. Общеизвестные права человека. / учеб. пособие. М.: МЗ ПРЕСС, 2002.
49. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення. Право України. 2000. № 5.
50. Строган А. Політичні права особи в сучасній правовій державі: порівняльний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів. Підприємництво, господарство, право. 2008. №10. С. 82-86.
51. Строган А. Ю. Охорона та захист прав і свобод національних меншин у правовій демократичній державі та розвинутому демократичному суспільстві. Держава і право. 2008. Вип. 39. С. 695.
52. Строган А. Ю. Права і свободи дитини у сучасній правовій державі: порівняльний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів. Держава і право. 2008. Вип. 40. С. 49.
53. Строган А. Ю. Співвідношення, взаємообумовленість та взаємозалежність соціальної держави, громадянського суспільства і правової держави. Держава і право. 2007. Вип. 38. С. 94.
54. Суржинський М. І. Міжнародно-правові стандарти у галузі громадянства: теоретичний аспект . Держава і право. 2007. Вип. 36. С. 211.
55. Суржинський М. І. Припинення громадянства: теоретичний аспект. Держава і право. 2008. Вип. 41. С. 237.
56. Цоллер Э. Защита прав человека во Франции. Государство и право. 1992. № 12.
57. Шаповал Т.В. Права людини і громадянина: концептуальні підходи до визначення. Держава і право. 2008. Вип. 40. С. 154.
58. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. К.: Реферат, 2002.

59. Шукліна Н. Г. Місце економічних прав і свобод в системі конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Держава і право. 2007. Вип. 36. С. 172.

60. Loewenstein K Militant Democracy and Fundamental Rights, 31 American Political Science Revue .1937.417-618.

Семінарське заняття 4. Держава як конституційно-правовий інститут.

Теоретичні питання.

1. Поняття держави як конституційно-правового інституту: ознаки та плюралізм у визначенні.
2. Поняття форми держави. Різні погляди на елементи форми держави
3. Поняття і види форми правління
4. Форми державного устрою зарубіжних країн.
5. Поняття та співвідношення державного і політичного режиму
5. Конституційні основи економічної і політичної організації суспільства

Контрольні запитання.

1. Основні ознаки держави?
2. Що таке форма правління?
3. Унітарна держава: поняття, класифікація, загальні риси та особливості.
4. Чим відрізняється монархія від республіки?
5. Які державні режими Вам відомі? Назвіть їх особливості.

Теми рефератів.

1. Конституційний статус власності: визначення, зміст і особливості.
2. США, сучасні країни Західної Європи (на прикладі Франції і ФРН) як демократичні правові соціальні й світські.
3. Державний устрій, національне і расове питання.

Питання для самостійного опрацювання.

Функції і типології держави. Державна влада як інститут конституційного права: „розподіл влади”, „єдність державної влади”. Особливості президентської республіки в США. Особливості парламентської республіки в Німеччині та Індії. Змішані форми правління. Причини виникнення змішаних форм правління в сучасних зарубіжних країнах. Республіканська монархія в ОАЕ, Малайзії. Монархічна республіка в Малаві. Особливості «напівпрезидентської» республіки у Франції. Поняття і різновиди монархій в зарубіжних країнах. Основні ознаки абсолютної монархії. Особливості абсолютної монархії в Саудівській Аравії і Омані. Основні ознаки дуалістичної монархії. Особливості дуалістичної монархії в Йорданії. Парламентська монархія, її основні ознаки. Відносини між парламентом і урядом. Відносини між урядом і монархом. Особливості парламентської монархії в

Великобританії, в Японії. Децентралізовані і централізовані унітарні держави. Сучасні тенденції розвитку унітарних зарубіжних держав. Автономії в зарубіжних країнах та причини їх утворення. Види автономій в Італії Іспанії. Особливості автономії Аландських островів в Фінляндії. Проблема автономії Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії в складі Великобританії. Сучасні теорії федералізму Фактори, що зумовили встановлення федеративної форми устрою в США, Німеччині та Індії. Сфери виключної та залишкової компетенції суб'єктів федерації. Перехідні форми державного устрою в зарубіжних країнах: регіоналістські держава, конфедерація. Демократичний і антидемократичний державно-правові режими, їх види та особливості. Поняття політичного режиму. Політичний режим у змісті конституційно-правового регулювання. Класифікація політичних режимів. Фактори, які впливають на політичний режим. Демократичний вид політичного режиму: поняття, ознаки, суть. Різні форми і методи обмеження демократії. Основні теорії демократії.

Основні поняття.

Держава як конституційно-правовий інститут, держава, соціальна держава, правова держава, демократична держава, світська держава, форма державного правління, монархія, республіка, політико-територіальний устрій держави, унітарна держава, федеративна держава, автономія, сецесія, державний режим.

Додаткова література до семінарського заняття 4.

1. Ардан Ф. Франция: государственная система: пер. с франц. Л. С. Филиповой / ред. Л. М. Энтин. М.: Юрид. лит., 1994. 176 с.
2. Бойко Ю. П. Світовий досвід розвитку федеративних відносин у багатонаціональних державах / Порівняльно-правові дослідження. 2012. № 12. С. 126–133.
3. Бостан С. К. До питання про юридичні ознаки та дефініцію змішаної форми республіканського правління. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2001. № 1.
4. Бостан С. К. До питання про юридичну сутність форми правління в Україні та інших державах Східної Європи. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2000. № 3.
5. Бостан С. К. Президентсько-парламентська республіка як різновид змішаної форми республіканського правління. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2001. № 2.
6. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия: учеб. пособие для студ. Вузов.- М.: Логос, 2000. 200 с.
7. Губрієнко О. Сучасні монархії у світі: загальний огляд. Підприємництво, господарство, право. 2008. №5. С. 33-37.
8. Гуменюк І. Концепція соціальної держави: теоретико-методологічні засади формування змісту. Право України. 2008. №7. С. 9-12.

9. Кашкин С. Ю. Политический режим в современном мире: понятие, сущность, тенденции развития. М.: Юрист, 1993.
10. Клищенко О. В. Сутність і особливості унітарного та федерального державно-територіального устрою: політологічний аналіз: автореф. дис. канд. політ, наук: 23.00.02 / НАН України. Ін-т національних відносин і політології. К., 1996. 28 с.
11. Крылова Н. С. Принципы налогообложения в сравнительном конституционном праве: опыт России и стран с развитой рыночной экономикой. Государство и право. 2008. № 1. С. 69–75.
12. Лошихін О.М. Вчення про механізм реалізації функцій держави: історія становлення та сучасні підходи. Держава і право. 2007. Вип. 38. С. 42.
13. Мацола М.І. Феноменологічні засади співвідношення державної та політичної влади. Держава і право. 2008. Вип. 40. С. 640.
14. Мозоль Н.І. Соціальна справедливість у контексті розбудови соціальної держави. Держава і право. 2007. Вип. 38. С. 153.
15. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. К., 1996.
16. Савченко О. Конституційне закріплення принципу верховенства права в зарубіжних державах. Підприємництво, господарство, право. 2007. №7.
17. Стародубский Б. А. Уникальная система правления в Израиле. Государство и право. 2000. № 2. С. 86-90.
18. Строган А.Ю. Співвідношення, взаємообумовленість та взаємозалежність соціальної держави, громадянського суспільства і правової держави. Держава і право. 2007. Вип. 38. С. 94.
19. Строган А. Економічні права людини та громадянина – важлива складова правової держави: порівняльний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів. Підприємництво, господарство і право. 2008. № 12. С. 125–128.
20. Сумбатьян Ю. Г. Исторический генезис и сущность политических режимов. Вестник Московского ин-та. Сер 12. Политические науки. 1995. №6. С. 64-73.
21. Тадевосян В. О моделировании в теории федерализма и проблема асимметричных федераций . Государство и право. 1997. № 8. С. 58-68.
22. Терещук М.М. Різновиди монархічної форми правління: порівняльна характеристика. Держава і право. 2007. Вип. 38. С. 143.
23. Тимчук О. Демократичні політичні режими в сучасному світі: порівняльний аналіз. Підприємництво, господарство, право. 2006. №8.
24. Тихомиров Л. А. Монархическая государственность / ред. А. Н. Бухачов, С. М. Сергеев.: ГУП «Облиздат», 1998. 671 с.
25. Токарев В. А. Субъект учредительной власти: к вопросу о политическом праве эпохи модерна. Современное право. 2011. № 11. С. 40–45.
26. Федерализм: теория, институты, отношения (сравнительно-правовое исследование) / ред. Б. И. Топорин. М., 2001.
27. Федоренко Г. Теоретичні засади поділу влади в Україні. Право України. 2008. №8. С. 41-47.

28. Чиркин В. Е. Нетипичные формы правления в современном государстве. Государство и право. 1994. № 1.

29. Шакірзянова І.В. Політичний і державний режими: сучасні погляди та характеристики. Держава і право. 2008. Вип. 39. С. 58.

30. Якущик В. Різноманітність форм правління. Філософська і соціологічна д-на. 1992. № 10.

31. Rosenfeld/Sajo, Comparative Constitutional Law, Oxford University Press. 2003.

32. Sajo A. Militant Democracy Utrecht : Eleven International, 2004.

33. The Transformation of nation-state in Europe at the dawn of the 21st century. European Commission for Democracy through Law. Collection: Science and technique of democracy, No.22. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1998.

Семінарське заняття 5. Виборче право і виборчі системи зарубіжних країн.

Теоретичні питання.

1. Поняття виборів, виборчого права як інститутів конституційного права.
2. Основні принципи виборчого права. Проблеми їх реалізації.
3. Виборчі системи як засоби визначення результатів виборів.
4. Головні стадії виборчого процесу.
5. Поняття і сутність референдуму як інституту конституційного права.
6. Конституційна регламентація організації і діяльності політичних партій
7. Партійні системи зарубіжних держав.

Контрольні запитання.

1. Яка роль виборів?
2. Яке Ваше ставлення до виборчих цензів?
3. Проаналізуйте недоліки і переваги мажоритарної та пропорційної систем.
4. У чому соціальна цінність референдуму?
5. Назвіть види референдумів.

Теми рефератів.

1. Особливості проведення виборів Президента США.
2. Використання референдуму різними реакційними політичними режимами (фашистська Німеччина, Іспанія, Чилі).
3. Основні види організаційних структур партій у деяких зарубіжних країнах.

Питання для самостійного опрацювання.

Вибори і теорія народного суверенітету. Практика порушення принципів виборчого права. Абсентеїзм. Виборчі цензи. Інші обмеження виборчого права.

Прямі і непрямі вибори. Куріальна система виборів. Порушення принципу рівного представництва. Праймеріз. Виборча застава. Вільне й обов'язкове голосування. Порушення таємниці голосування. Виборчі системи як засоби визначення результатів виборів. Мажоритарні виборчі системи відносної більшості та практика їх застосування (США, Велика Британія, Індія). Мажоритарна виборча система абсолютної більшості (Франція). Мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості (Італія). Поєднання видів мажоритарних систем (Франція). Оцінка різних видів виборчих систем, їх переваги та недоліки. Голосування про відкликання обраного представника. Недоліки референдуму. Різновиди референдумів та практика їх застосування в зарубіжних країнах (Франція, Швейцарія, Італія, Велика Британія). Партійні системи зарубіжних держав. Багатопартійність, її причини. Багатопартійні системи та їх різновиди (Франція, Італія, ФРН, Японія). Двopартійні системи та їх різновиди (США, Велика Британія). Функції політичних партій. Партії і державний апарат. Політичні партії і церква. Роль політичних партій у формуванні і функціонуванні органів законодавчої і виконавчої влади. Інституціоналізація політичних партій на основі спеціального законодавства. Можливість фінансування державою політичних партій. Підвищення ролі партій у політичних системах зарубіжних країн. Основні види організаційних структур партій у деяких зарубіжних країнах (Італія, Японія).

Основні поняття.

Виборче право, виборча система, активне виборче право, пасивне виборче право, абсентеїзм, виборча застава, праймеріз, мажоритарна система, пропорційна система, виборча квота, політична партія.

Додаткова література до семінарського заняття 5.

1. Ангеліна К. Г. Політичні партії і реалізація мандатної моделі представництва. Держава і право. 2008. Вип. 40. С. 672.
2. Ковлер А. И. Избирательные технологии: российский и зарубежный опыт. М.: ИГП РАН, 1995.
3. Кофман Б. Я. международные избирательные стандарты: теоретические подходы к дефинитивному определению. Держава і право. 2007. Вип. 35. С. 600.
4. Крупчан О. Референдум: світовий досвід і сьогодення України. Право України. 2003. №8. С. 30-35.
5. Лаки К. Сравнительная таблица законов о выборах 12 стран. Конституционное право: восточно-европейское обозрение. 1994. № 2.
6. Ламберт Дж.Д., Лейкман Э. Исследование мажоритарной и пропорциональной систем. М.: Юридическая лит-ра, 1958.
7. Левин И. Б. О реформе избирательной системы в Италии. Полис. 1993. № 3.

8. Лотюк О. Форми безпосередньої демократії в сучасних зарубіжних країнах (італійський досвід). Підприємництво, господарство, право. 2008. №6 С. 79-82.
9. Маклаков В. В. Избирательное право стран - членов Европейского Союза. М.: ИНИОН РАН. 1992.
10. Пилипишин В. П. Виборчі системи та універсальність принципів виборчого права. Держава і право. 2006. Вип. 32. С. 164.
11. Подгорная Е. А. Международно-правовая регламентация избирательного процесса: концептуальные и аксиологические подходы. Держава і право. 2007. Вип. 36. С. 205.
12. Райковський Б. С. До питання про критерії демократизації виборчого процесу. Держава і право. 2006. Вип. 34. С. 586.
13. Реформы избирательной системы в Италии и России: Опыт и перспективы. М.: ИГП РАН, 1995.
14. Сенюта І.В. Визначення поняття “вибори” та “виборча система”. Держава і право. 2008. Вип. 41. С. 297.
15. Сравнительное избирательное право: учеб. пособие. М.: Норма. 2003.
16. Тодика О. Ю. Вибори в парламент країн СНД (порівняльно-правовий аспект). автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Х., 2002. 19 с.
17. Тринидаде Э. Президентские выборы и политические перемены в Латинской Америке. Эпоха демократии. 1991. № 1.
18. Шаповал В. Народний суверенітет та політичні права і свободи (питання співвідношення). Право України. 2008. №2. С. 9-13.
19. Cappeletti M. The Judicial Process in Comparative Perspective, Oxford . New York : Clarendon Press. 1989.
20. Deutsches Staatsrecht. Ein Studienbuch von Reinhold Zippelius und Thomas Wuertenberger. 31. Auflage des von Theodor Maunz begrdeten Werkes. Munchen : Verlag C.H. Beck Munchen, 2005.
21. Dicey A.V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution, Indianapolis: Liberty Classics. 1982.

Семінарське заняття 6. Глава держави у зарубіжних країнах.

Теоретичні питання.

1. Поняття, місце і роль глави держави у системі органів державної влади.
2. Юридична форма глави держави. Повноваження глави держави.
3. Монарх: особливості статусу.
4. Президент: порядок обрання і заміщення, привілеї, відповідальність.
5. Голова уряду, як глава держави.
6. Допоміжні органи і установи при главі держави.

Контрольні запитання.

1. Що таке виконавча влада?
2. Як співвідносяться при різних формах правління глава держави та глава виконавчої влади?
3. Чим займається і за що відповідає уряд?
4. Чим обумовлений різний порядок формування уряду в різних країнах?

Теми рефератів.

1. Інститут президента та віце-президента у зарубіжних країнах.
2. Повноваження органів виконавчої влади зарубіжних країн у сфері національної безпеки.
3. Роль уряду та президента у законотворчому процесі в зарубіжних країнах.

Питання для самостійного опрацювання.

Конституційно-правовий статус глави держави з різними формами правління. Системи спадкування у монархічних державах. Форми президентури в зарубіжних країнах. Порядок обрання президента в зарубіжних країнах. Взаємовідносини глави держави з законодавчою гілкою влади в країнах світу. Взаємовідносини глави держави з органами судової влади в країнах світу. Підстави імпичменту глави держави в зарубіжних країнах.

Основні поняття.

Глава держави, президент, монарх, вето, інавгурація, імунітет, імпичмент, державний апарат, імунітет, імдемнітет.

Додаткова література до семінарського заняття 6.

1. Коломієць Ю. М. Інститут глави держави в системі вищих органів влади й управління зарубіжних країн. Харків: Основа, Ун-т внутр. справ, 1998.
2. Крутоголов М. А. Президент Французської республіки. М., 1980.
3. Правительство, министерства и ведомства в зарубежных странах. М., 1994.
4. Президент-правительство. Исполнительная власть: российская модель. М. 1997.
5. Шаповал В. М. Вищі органи сучасної держави. К., 1995.
6. Шаповал В. М. Зарубіжний парламентаризм. К, 1993.
7. Конституционное право зарубежных стран (в схемах): учебное пособие / В.И. Ноздрин-Плотницкий. Изд. 2. М.: Новое знание, 2004.
8. Е.В. Колесников, К. Н. Комкова, О. В. Афанасьева Конституционное право зарубежных стран в вопросах и ответах: учебно-методическое пособие / ред. А.В. Малько. М.: Юристь, 2003.
9. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. Особенная часть (50 государств): Конспект лекций / А. В. Якушев. М.: Приор-издат., 2004.
10. Алебастрова И. А. Конституционное право зарубежных стран: Вопросы

и ответы. Изд. 2. М: Юриспруденция, 2003.

11. Якушев А.В. Конституционное право зарубежных стран: Конспект лекций в схемах / ред. В.П. Водопьянов. М: Приор-издат, 2004.

12. Тимофеева Р.Г Конституционное право зарубежных стран: курс лекций со схемами. М.: ИМПЗ ПАБЛИШ, 2004.

13. Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Вид. 14. М.: Юстицинформ, 2009.

14. Конституционное право зарубежных стран: учебник / ред. Н. А. Мишле. М.: Юрайт, 2011.

15. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / ред. В .Е. Чиркина М.: Юристь, 2008.

16. Конституционное право зарубежных стран / ред. Баглая М. В., Лейбо Ю. И., Энтина Л. М. М.: Норма, 2004.

17. Шестакова К. Д. Конституционное право зарубежных стран: учебное пособие. М.: РИОР, 2004.

18. Ковешников Е. М., Марченко М. Н., Стешенко Л. А. Конституционное право стран Содружества Независимых Государств: учебник для вузов. М.: Издательская группа «НОРМА-ИНФРА - М», 1999.

19. Конституция и основные законодательные акты Республики Куба. М., 1980.

20. Конституция США: история и современность. М., 1988.

21. Конституції нових держав Європи та Азії. К., 1996.

22. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник / ред. В.О. Ріяки. К.: Юринком Інтер, 2002.

23. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: навч.-метод. посіб. / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича / уклад. А. З. Георгіца. Чернівці: Рута 2008.

24. Лапшина И. Е. Конституционное право зарубежных стран: в вопросах и ответах: учебное пособие. М.: Проспект, 2004.

25. Мартинюк Р. С. Державне (конституційне) право зарубіжних країн. Загальна частина: навч. посіб. Острог: Видавництво Національного ун-ту «Острозька академія». 2007.

Семінарське заняття 7. Уряд в зарубіжних країн.

Теоретичні питання.

1. Поняття виконавчої влади та конституційно-правова природа уряду.
2. Види, порядок формування, склад і структура урядів.
3. Глава уряду: президент, прем'єр-міністр, канцлер, монарх.
4. Повноваження уряду. Порядок роботи уряду.
5. Відомства і їх керівники.
6. Акти уряду. Відповідальність урядів та їх членів.

Контрольні запитання.

1. Що таке виконавча влада?
2. Як співвідносяться при різних формах правління глава держави та глава виконавчої влади?
3. Чим займається і за що відповідає уряд?
4. Чим обумовлений різний порядок формування уряду в різних країнах?

Теми рефератів.

1. Правове і фактичне положення голови держави залежно від форми держави.
2. Делеговане законодавство, його суть, види, способи контролю над ним.
3. Місце уряду в системі вищих органів влади.

Питання для самостійного опрацювання.

Політична і адміністративна виконавча влада. Теорії сильної виконавчої влади. Конституційний і фактичний статус уряду як вищого колегіального органу виконавчої влади. Види урядів: однопартійний, коаліційний, уряд меншості, „службовий” уряд. Порядок формування уряду, і його залежність від форми правління. Глава уряду в парламентарних і змішаних республіках. Прем’єр-міністр, канцлер, голова ради міністрів, їх юридичне і фактичне положення, місце в структурі уряду, реальна роль у здійсненні владних функцій. Повноваження уряду у сфері законодавства.

Основні поняття.

Уряд, виконавча влада, контрасигнатура, прем’єр-міністр, канцлер, голова ради міністрів, міністерство, відомство.

Додаткова література до семінарського заняття 7.

1. Коломієць Ю. М. Інститут глави держави в системі вищих органів влади й управління зарубіжних країн. Харків: Основа, 1998.
2. Крутоголов М. А. Президент Французской республики. М., 1980.
3. Правительство, министерства и ведомства в зарубежных странах. М., 1994.
4. Президент-правительство. Исполнительная власть: российская модель. М., 1997.
5. Шаповал В. М. Вищі органи сучасної держави. К., 1995.
6. Шаповал В. М. Зарубіжний парламентаризм. К., 1993.
7. Аксенова Д. А. Шпаргалка по конституционному праву зарубежных стран: учебное пособие. М.: ТК Велби, 2004.
8. Арановский К. В. Государственное право зарубежных стран: учебное пособие. М.: ИД «ФОРУМ» ИНФРА.М, 2000.
9. Арбузкин А. М. Конституционное право зарубежных стран: учебное пособие. М.: Юристъ, 2004.

10. Бесчастний В. М., Філонов О. В., Субботін В. М., Пашков С. М. Конституційне (державне) право зарубіжних країн. К.: Знання. 2008.
11. Бостан С. К. Тимченко С. М. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Запорізький юридичний ін-т МВС України., Київський юридичний ін-т МВС України. К. 2005.
12. Государственное право Германии: В 2-х т. М., 1994.
13. Государство и право в развивающихся странах. Избирательное право и выборы. М., 1990.
14. Егоров С. А. Китайская Народная Республика. Политическая система. М., 1993.
15. Зарубежное законодательство о политических партиях. М., 1993.
16. Иностранное конституционное право. / ред. В.В. Маклаков. М., 1996.
17. Китайская Народная Республика. Законодательные акты. М., 1989.
18. Коваленко А. И. Конституционное право Российской Федерации. М., 1995.
19. Коваль В. С. Державне право зарубіжних країн: навч.-метод. посіб. до семінарських та індивідуальних занять з курсантами й студентами 2-го курсу. Луганськ: РВЛАВС, 2005.
20. Парламенты мира: Сборник. М., 1991.
21. Пронкин С. В., Петрунина О. Е. Государственное управление зарубежных стран: учеб. пособ. для студентов вузов. М.: Аспект Пресс, 2001.
22. Современные зарубежные конституции. М, 1992.
23. Современные Соединенные Штаты Америки. Энциклопедический справочник. М., 1988.
24. Соединенные Штаты Америки. Конституция и законодательные акты. М., 1993.
25. Судебные системы западных государств. М., 1991.
26. Федеративная Республика Германии. Конституция и законодательные акты. М., 1991.

Семінарське заняття 8. Парламент в зарубіжних країнах.

1. Поняття парламенту і парламентаризму.
2. Побудова, склад і організація парламентів.
3. Поняття і зміст конституційно-правового статусу депутатів.
4. Компетенція парламентів.
5. Законодавчий процес у парламентах.

Контрольні запитання.

1. Які відмінності між станово-представницькими установами та сучасними парламентами?
2. Яке місце парламентів у системі державних органів?
3. Чи здійснюється законодавча функція при відсутності парламенту?

4. Що таке „бікамералізм“?
5. У чому відмінності між „вільним” та „імперативним” мандатом?
6. Яке Ваше ставлення до лобізму?

Теми рефератів.

1. Бікамералізм і однопалатність та їх політичне обґрунтування.
2. Парламентські фракції як один з найважливіших елементів структури вищого представницького органу, їх роль, організація, чисельність.
3. Характер мандата депутата зарубіжних парламентів: „вільний мандат”, „імперативний мандат”.

Питання для самостійного опрацювання.

Парламент: загальнонаціональний представницький орган держави. Виникнення і розвиток парламенту. Поняття парламенту, його роль у державному механізмі. Порядок формування парламентів. Партійний і соціальний склад парламентів. Двопалатні парламенти і особливості правового становища палат. Постійні, спеціальні та інші парламентські комісії (комітети). Інші елементи парламентської структури. Зміст депутатського мандата. Правовий статус депутата: порівняльний аналіз правового статусу зарубіжних та вітчизняних парламентаріїв. Компетенція парламентів і способи її закріплення. Парламенти з абсолютною необмеженою компетенцією (Велика Британія, Нова Зеландія). Парламенти з абсолютно обмеженою компетенцією (США, Франція), парламенти з відносно обмеженою компетенцією (Індія, Малайзія, ФРН). Контроль парламентів, за діяльністю урядів у парламентарних країнах. Порядок діяльності парламентів, звичайні і надзвичайні сесії. Нормативні акти, які приймаються парламентами. Основні стадії законодавчої процедури: внесення законопроекту і коло суб'єктів законодавчої ініціативи; обговорення законопроекту і регламентація дебатів; порядок внесення поправок, змін і доповнень до законопроекту; прийняття законопроекту і види голосування розгляд законопроекту в іншій палаті та система подолання колізій між палатами в законодавчому процесі, затвердження законопроектів і надання їм чинності.

Основні поняття.

Парламентаризм, парламент, бікамералізм, індемнітет, імунітет, спікер, квестори, омбудсмен, промульгація, інтерпеляція.

Додаткова література до семінарського заняття 8.

1. Білецька І. Канада: парламент у системі розподілу функцій влади. Віче. 1997. №1. С. 142-147.
2. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики. Чернівці: Рута, 1998. 484 с.
3. Депутат парламента в зарубіжних країнах. М.: Юрид. лит-ра, 1995.

4. Керимов Л. Д. Депутатские вопросы как средство парламентского контроля (на примере Франции) .Советское государство и право. 1991. №4. С. 134-137.
5. Колесник К. О. Визначення порядку денного в сучасних парламентах. Вісник Запорізького юридичного інституту / ред. В. Г. Лукашевич. Запоріжжя, 2001. № 1. С. 55-60.
6. Колесник К. О. Парламентська процедура в зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна юрид. академія України ім. Я. Мудрого. Х., 2003. 19 с.
7. Колесник К. О. Сутність та характеристика парламентської процедури Вісник Університету внутрішніх справ. / ред. О. М. Бандурка. Х., 2000, № 11. С. 229-232.
8. Кудряченко А. Парламентська система ФРН – засадничий принцип західної демократії. Віче. 2002. №4. С. 69-74.
9. Маклаков В. В. Парламенты стран членов Европейского Союза. М.: ИНИОН РАН, 1994.
10. Марисюк К. Парламент Канади. Право України. 1999. №7.
11. Парламенты мира. М.: ВШ Интерпракс, 1991.
12. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави. К., 1996.
13. Сватова С. М. Практика парламентаризму: посіб. К.: Заповіт, 1997, 134 с.
14. Шаповал В. М. Вищі органи сучасної держави. К., 1995.
15. Шаповал В. М. Зарубіжний парламентаризм. К, 1993.
16. Шевчук А. А., Танасійчук В. І., Корнійчук А. С. Парламенти країн - членів Ради Європи: Довідник . Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків Апарату Верховної Ради України / ред. Б. І. Олійник. К.: Парламентське вид-во, 2001. 59 с.

Семінарське заняття 9. Судова влада в зарубіжних країнах.

1. Поняття судової влади і судової системи.
2. Основні принципи організації і діяльності судової влади.
3. Конституційно-правовий статус суддів.
4. Організація органів конституційного контролю та конституційне судочинство.

Контрольні запитання.

1. Що таке судова влада?
2. Що таке адміністративна юстиція?
3. Чим конституційне судочинство відрізняється від цивільного та кримінального?
4. Чи є прокуратура, адвокатура органами судової влади?

Теми рефератів.

1. Конституційний статус суду присяжних.
2. Адміністративні суди в зарубіжних країнах.
3. Особливості конституційно-правового статусу правоохоронних органів.

Питання для самостійного опрацювання.

Судова влада в зарубіжних країнах як самостійна гілка державної влади. Судові органи і судові системи. Порядок формування судових установ. Особливості судових систем країн із федеративною формою державного устрою. Діяльність адміністративних судів. Структура і організація вищих судових установ. Принцип незалежності судів у теорії і на практиці. Форми конституційного контролю. Компетенція органів конституційного контролю. Механізм реалізації конституційного контролю. Особливості конституційного правосуддя в зарубіжних країнах.

Основні поняття.

Юстиція, конституційна юстиція, баристер, соліситор, магістратура.

Додаткова література до теми 9.

1. Алексеенко И. Г. Европейская модель конституционной юстиции: Сравнительно-правовая ретроспектива. Днепропетровск: Наука и образование, 1998. 230 с.
2. Английская судебная система: учебн / перев. с англ. И. И. Иванова. М.: Юристъ, 2004. 309 с.
3. Барабаш Б. Судова система штатів США та її функціонування. Право України. 2001. № 8. С. 117.
4. Бартоле С. Организация судебной власти в Центральной и Восточной Европе. Конституционное право: восточноевропейское обозрение. Государство и право. 2000. № 2.
5. Гергелійник В. О. Генезис конституційної юрисдикції . Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. 1998. № 2. С. 24 -33.
6. Каррі Д. П. Конституція Сполучених штатів Америки: посіб. для всіх. К., 1993.
7. Кельман М. Підсумкові акти конституційної юрисдикції зарубіжних країн: їх юридична природа. Право України. 2000. № 10. С. 124.
8. Конституційне судочинство. Американський та український досвід. Ін-т демократії ім. П. Орлика / уклад. А. Ткачук. К., 1999. 111 с.
9. Фойницький И. Я. Курс уголовного судопроизводства зарубежных государств: учебн. СПб.: Питер, 2006. 280 с.
10. Махов В.Н. Уголовный процесс США: учебн. пособ. М.: ЗАО «Бизнес школа», 1998. 208 с.
11. Миргородський Ю., Миргородський Д. Конституційне провадження у кримінальному процесі Франції. Право України. 1997. № 3. С. 82.

12. Михеєнко М. М., Молдован В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. К., 1993.
13. Міхеєва Т. П. Роль інституту конституційної юстиції в контексті принципу поділу влади (зарубіжний досвід). Держава і право. 2006. Вип. 33. С. 136.
14. Міхеєва Т. П. Становлення і розвиток децентралізованої моделі судового конституційного контролю. Держава і право. 2007. Вип. 36. С. 217.
15. Смирнов А. В. Модели уголовного процесса: учебник. СПб.: Питер, 2004. 269 с.
16. Молдован В. В. Судуострій: Україна. Велика Британія. РФ, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН: Навч. посіб. / Київський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. К.: Кондор, 2002. 256 с.
17. Овсепян Ж. И. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. Правовая защита конституций. Ростов-на-Дону, 1992.
18. Руденко М. Прокуратура у США. Право України. 1998. № 9. С. 89.
19. Савченко А. В. Федеральні правоохоронні органи США: місія, організаційна структура та застосування кримінального законодавства: навч. посіб. / Національна академія внутрішніх справ України. К.: Текст, 2003. 120 с.
20. Святоцький О. Адвокатура в Японії. Право України. 1993. № 9-10. С. 57.
21. Судебные системы западных государств. М.: Наука. 1991.
22. Ткач Г. Адміністративне судочинство в Польщі. Право України. 2000. № 1. С. 136.
23. Туряниця В., Личук В. Конституційний Суд Словаччини: досвід для України. Право України. 2007. №8. С. 126-129.
24. Уголовная юстиция США: учебник. / Перев. с англ. И.И. Иванова. М.: Юристь, 2005. 299 с.
25. Михеєнко М. М. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции: учебник. Киев: Наука, 2003. 271 с.
26. В.М. Николайчик В. М. Уголовный процесс США: учебник. М.: Зерцало, 2004. 234 с.
27. Шишкін В. Адміністративний суд Австрії. Право України. 1997. № 5. С. 58.
28. Шишкін В. Верховний суд Англії та Уельсу. Право України. 1996. № 4. С. 34.
29. Шишкін В. Державна рада як інститут правосуддя у Франції. Право України. 1996. № 8. С. 28.
30. Шишкін В. Деякі концептуальні основи юрисдикції адмін. судів Німеччини. Право України. 1995. №9-10. С. 19.
31. Шишкін В. Організаційна структура судової системи Німеччини. Право України. 1996. № 1. С. 47.
32. Шишкін В. Організація і повноваження адміністративного суду Німеччини. Право України. 1995. № 11. С. 60.
33. Шишкін В. Податковий суд США. Право України. 1995. № 2. С. 19.

34. Шишкін В. Система судів загальної юрисдикції в Австрії. Право України. 1997. № 2. С. 63.
35. Шишкін В. Система судів загальної юрисдикції в Італії . Право України. 1997. № 6. С. 67.
36. Шишкін В. Система судів загальної юрисдикції у Франції. Право України. 1996. № 6. С. 11.
37. Шишкін В. Система установ адміністративної юрисдикції у Франції. Право України. 1996. № 7. С. 43.
38. Шишкін В. Спеціальні федеральні суди США. Право України. 1995. № 5-6. С. 59.
39. Шишкін В. Суд претензій до уряду США. Право України. 1995. № 1. С. 48.
40. Шишкін В. Суд у розв'язанні конфліктів – особлива інституція правосуддя у Франції. Право України. 1996. № 11. С. 45.
41. Шишкін В. Судова система Канади. Право України. 1995. № 8. С. 37.
42. Шишкін В. Судова система штатів у США. Право України. 1995. № 7. С. 33.
43. Шишкін В. Федеральний суд Німеччини з трудових спорів. Охорона праці. 1996. №10. С. 42.
44. Шишкін В. Федеральні суди загальної юрисдикції у США. Право України. 1994. № 11-12. С. 20.
45. Maurice/van der Schyff. Constitutional Review be the Judiciary in the Netherlands. A Matter of Politics, Democracy or Compensating Strategy, 66 Zeitschrift fuer auslaendishes oeffentliches Rechts und Voelkerrecht.2006, 399–414.
46. Mueller J.-M. Constitutional Patriotism, Princeton and Oxford : Princeton University Press. 2008.
47. Richers A. Postmoderne Theorie in der Rechtsvergleichung? 67 Zeitschrift fuer auslaendishes oeffentliches Rechts und Voelkerrecht .2007,509-540.
48. Tushnet M. The Possibilities of Comparative Constitutional Law, 108 The Yale Law Journal.1999, 1225-1309.

Семінарське заняття 10. Муніципальні системи зарубіжних країн

Теоретичні питання.

1. Поняття місцевого управління та самоврядування.
2. Основні конституційні моделі управління і самоврядування в зарубіжних країнах.
3. Органи місцевого самоврядування, їх компетенція.

Контрольні запитання.

1. Визначте поняття місцевого самоврядування відповідно до Європейської Хартії про місцеве самоврядування.

2. Назвіть принципи місцевого самоврядування відповідно до Європейської Хартії про місцеве самоврядування.
3. Охарактеризуйте англосаксонську систему місцевого самоврядування
4. Які особливості романо-германської (континентальної) системи місцевого само-врядування?
5. Чим характеризується іберійська система управління на місцях?
6. Назвіть відмінності система рад.

Теми рефератів.

1. Муніципалітети як органи місцевого самоврядування
2. Англо-саксонська і романо-німецька моделі місцевого управління та самоврядування: порівняльно-правовий аналіз".

Питання для самостійного опрацювання.

Міжнародні стандарти місцевого самоврядування. Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р. Всесвітня декларація місцевого самоврядування 1985 р. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 р. Європейська хартія участі молоді в громадському житті на місцевому і регіональному рівні 2003 р. Поняття та юридична природа, правове регулювання місцевого управління та самоврядування. Виникнення і розвиток муніципальних органів у зарубіжних країнах. Муніципалітети як органи місцевого самоврядування. Особливості адміністративно-територіального поділу і місцеве самоврядування. Відповідність муніципальних органів адміністративно територіальному поділу. Вплив форми державного устрою на систему муніципальних органів. Регіональні форми в місцевому самоврядуванні. Основні моделі організації публічної влади на місцях. Особливості системи муніципальних органів у США, Франції, Великій Британії, Італії, Японії, Індії. Порядок формування муніципальних органів, їх структура. Обсяг повноважень і функції муніципальних органів. Виконавчі органи муніципалітетів: порядок утворення, організація, повноваження. Загальні риси й особливості виборних і виконавчих муніципальних органів у США, Великій Британії, Франції, Італії, ФРН, Індії, Японії. Функції муніципальних органів, порядок їх правового регулювання. Особливості муніципальних виборів. Взаємовідносини муніципальних органів з центральною владою. Форми і методи контролю центральної влади за діяльністю муніципальних органів. Адміністративний контроль у Франції, англійська та італійська системи контролю. Фінансовий контроль. Особливості контролю над муніципальними органами у федеративних державах (США, ФРН). Відносини муніципальних органів адміністративно-територіальних одиниць з агентами центральної влади. Префекти і генеральні ради департаментів у Франції. Муніципальні органи в Італії й Японії.

Основні поняття.

Місцеве самоврядування, місцеве управління, муніципалітет, муніципальна системи, виконавчі органи муніципалітетів, префект.

Додаткова література до семінарського заняття 10.

1. Акти європейського права з питань регіональної політики та місцевого самоврядування / ред. А. П. Яценюка. К.: Парламентське видавництво, 2007. 608 с.
2. Алексеев С. С. Теория права / ред. С. С. Алексеев. М.: БЕК, 1994. С. 87-88.
3. Алексіс де Токвіль. Про демократію в Америці: у 2 т. Передмова Андре Жардена. / пер. Г. Філіпчук, М. Москаленко. К.: Видавничий дім Всесвіт, 1999. 590 с.
4. Арановский К. В. Государственное право зарубежных стран: учебник для вузов. М.: ФОРУМ ИНФРА, 1998. 488 с.
5. Баймуратов М. А. Объектный состав публичной самоуправленческой (муниципальной) власти: телеологические установки, идентификация, конституционно-правовая регламентация. / Мариупольский гос. гуманитарный ун-т. Представительство Европейского центра публичного права в Украине. Сумы: Університетська книга, 2007. 232 с.
6. Баймуратов М. О. Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування України: автореф. дис. д-ра юрид. наук 12.00.02 / Одеський держ. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса, 1996. 54 с.
7. Баймуратов М. О. Муніципальне право та його роль у фаховій підготовці співробітників внутрішніх справ. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції "Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави. С. 4-5.
8. Батанов О. Аксіосфера муніципалізму як фундамент розвитку сучасного муніципального права. Право України. 2014. № 5. С. 97-105.
9. Батанов О. В. Муніципалізм як категорія сучасного муніципального права: постановка проблеми. Часопис Київського університету права. 2009. № 4. С. 102-108.
10. Батанов О. В. Проблеми становлення та розвитку муніципального права: основні чинники та суспільно-політичні умови. Часопис Київського університету права. 2014. № 1. С. 77-81.
11. Василевич Г. А. Конституционное право зарубежных стран: учебник. Мн.: Книжный Дом, 2006. 480 с.
12. Всесвітня Декларація місцевого самоврядування. Місцеве та регіональне самоврядування. 1997. №1-2. С. 95-97.
13. Всесвітня Декларація місцевого самоврядування. Місцеве та регіональне самоврядування України. Вип. 1-2 (6-7). К., 1994. С. 65-69.
14. Всесвітня декларація місцевого самоврядування, Ріо-де-Жанейро, 26 вересня 1985 р. Місцеве самоврядування. 1997. № 1-2. С. 95-97.
15. Заяць І. Місцеве самоврядування: генеза законодавства та політики / Право України. 2009. С. 126-133.

16. Коваленко А.А. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні: питання теорії і практики. К., 1997.
17. Страшун Б. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник для вузов. М.: НОРМА, 2005. 896 с.
18. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування. К.: МАУП, 2004. 432 с.
19. Кулешов О. О. Деякі особливості становлення і розвитку інституту місцевого самоврядування в Україні. Форум права. 2010. №4. С. 543-548.
20. Купрій В. Право бути почутим: участь молоді в прийнятті рішень на місцевому рівні. Аспекти масоврядування. 2005. № 4 (30). С. 45–47.
21. Лазор О. Д. Основи місцевого самоврядування: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 432 с.
22. Лихачов С. Методи діяльності органів місцевого самоврядування. Юридична Україна. 2011. № 2. С. 29-35.
23. Любченко П. М. Місцеве самоврядування в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук: спеціал. 12.00.02 конституційне право. Націон. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2007. 42 с.
24. Мельник Р. С. Муніципальне право у системі національного права. Центральньо-український правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС. 2010. Спеціальний випуск. С. 32-37.
25. Решетников Ф. М. Правовые системы стран мира: справочник. М.: Юрид. лит., 1993. 256 с.
26. Ровинська К. І. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування як основа формування місцевого самоврядування в Україні. Державне будівництво. 2013. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_31
27. Солоненко О. М. Юридична доктрина як джерело муніципального права. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2012. № 1. С. 32-39.
28. Соляник К. Статут територіальної громади: місце і роль у системі джерел муніципального права. Вісник національної академії правових наук України. 2014. № 4 (79). С. 76-83.
29. Ткачук А., Агранофф Р., Браун Т. Місцеве самоврядування: світовий та український досвід: посіб. 2-ге вид. К.: Заповіт, 1998. 186 с.
30. Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран: учебник / В. Е. Чиркин. 4-е изд. перераб. и доп. М.: Юристъ, 2005. 669 с.
31. Шаповал В. Сутнісні характеристики місцевого самоврядування. Право України. 2002. № 3. С. 48-54.
32. Энтин Л. М. Разделение властей: опыт современных государств. М.: Юрид. лит., 1995. 176 с.

3. ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. Тернопіль: Астон, 2003.
2. Бостан С. К., Тимченко С. М. Державне право зарубіжних країн: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Запорізький юридичний ін-т МВС України., Київський юридичний ін-т МВС України. К. 2005.
3. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. / ред В. О Ріяки. К.: Юрінком Інтер, 2002.
4. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: підручник. К., 1997.
5. Гринюк Р. Ф., Захарченко М. А. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. К.: Істина, 2009.
6. Алебастрова И. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебное пособие. М.: Юриспруденция, 2000.
7. Андреева Г. Н. Конституционное право зарубежных стран: учебник. М.: Изд-во Эксмо, 2005.
8. Арановский В. Ф. Государственное право зарубежных стран: учебник. М., 1998.
9. Баглай М. В., Лейбо Ю. И., Энтин Л. М. Конституционное право зарубежных стран. М.: НОРМА, 2000.
10. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации: учеб. / М. В. Баглай. 9-е изд., изм. и доп. М.: Норма: Инфра. М., 2011. 768 с.
11. Жакке Ж. П. Конституционное право и политические институты / перевод с франц. проф. В. В. Маклакова. М.: Юристь, 2002.
12. Закоморна К. О. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: конспект лекцій, навчальні схеми, словник термінів та основних понять: Навчально-методичний посібник. Харків: Видавець ФОП Вапнярчук Н. М., 2008.
13. Иностранное конституционное право / ред. проф. В. В. Маклакова. М.: БЕК, 1996.
14. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. учебник в 4-х томах. Т.1-2 / ред. Б. А. Страшун. М.: БЕК, 1995.
15. Конституционное право зарубежных стран. учебник для вузов. / ред. М. В. Баглай. М.: НОРМА, 2000.
16. Конституционное право: учеб. для бакалавров. / ред. В. И. Фадеев. М.: Проспект, 2013. 584 с.
17. Лапка О. Я., Пікуля Т. О. Конституційне (державне) право зарубіжних країн (у схемах): навч. посіб. К.: Атіка, 2008.
18. Малишко М. І. Конституції зарубіжних країн та України: навч.-метод. довід. К.: МАУП, 1999. 72 с.
19. Міхневич Л. В. Конституційне право зарубіжних країн (загальна частина): Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Вид. 2-ге, без змін. К.: КНЕУ, 2006.

20. Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. М.: Белые альвы, 1996.
21. Михалева Н. А. Конституционное право зарубежных стран СНГ. М.: Юристь, 1998.
22. Міхальов В. О. Державне право зарубіжних країн. Одеса: Юридична література, 2007.
23. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник / ред. А. Я Сухарев. 2-е изд. изм. и доп. М.: НОРМА. 2001.
24. Порівняльне правознавство: підручник / за заг. ред. О. Петришина. Х.: Право, 2012. 272 с.
25. Сравнительное конституционное право / Б. Н. Топорнин, В. Е. Чиркин, Ю. А. Юдин и др. М.: Манускрипт, 1996.
26. Сравнительное конституционное право: Уч. пособие / ред. В. Е. Чиркин. М.: Международные отношения, 2002.
27. Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. М.: Юристь, 1997.
28. Чудаков М.Ф. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Минск, 1998.
29. Холмс С. Конституции и конституционализм. / Сравнительное конституционное обозрение. 2012. № 3. С. 56-84.
30. Якушев А. В. Конституционное право зарубежных стран (курс лекций). М.: Приор, 2000.
31. Dyzenhaus D. Legality and Legitimacy: Carl Schmitt, Hans Kelsen and Hermann Heller in Weimar. Oxford: Oxford University Press. Fisher A., American Constitutional Law. 3rd ed., Durham: Carolina Academic Press. 1997.
32. Garvey/ Aleinikoff .Modern Constitutional Theory: A Reader. / 3rd Ed. St. Paul, Minn.: West Publishing Co. 1994.
33. Habermas J. Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats. Frankfurt am Mein: Suhrkamp. 1992.
34. Hirschl M. From Comparative Constitutional Law to Comparative Constitutional Studies, 1(11) Int'l J'nl of Constitutional Law 1-12. 2016.
35. Interpreting Constitution. A Comparative Study. Ed. by Jeffrey Goldsworthy. New York : Oxford University Press, 2006.
36. Klima K. a kol. Encyklopedia ustavního práva, Praha : ASPI, a.s. 2007.

4. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Поняття конституційного права зарубіжних країн.
2. Предмет та метод правового регулювання конституційного права як галузі права у зарубіжних країнах.
3. Конституційно-правові відносини в зарубіжних країнах, їх суть, види, характерні риси.
4. Суб'єкти конституційно-правових відносин у зарубіжних країнах, їх класифікація й особливості.
5. Структура (система) конституційного права в зарубіжних країнах.
6. Конституційно-правова норма: поняття, специфіка, класифікація.
7. Джерела зарубіжного конституційного права їх класифікація.
8. Закон як джерело конституційного права у зарубіжних країнах.
9. Неформалізовані джерела конституційного права у зарубіжних країнах: конституційно-правові звичаї, конституційні угоди тощо.
10. Місце та роль конституційного права в системах національного права зарубіжних країн.
11. Зародження і розвиток вітчизняної науки конституційного права.
12. Конституція в структурі (системі) джерел конституційного права зарубіжних країн.
13. Юридичні якості конституції як основного закону.
14. Співвідношення конституцій і дійсності у зарубіжних країнах.
15. Порядок прийняття конституцій у зарубіжних країнах.
16. Види конституцій та їх класифікація у зарубіжних країнах.
17. Реформи конституцій у зарубіжних країнах.
18. Поняття конституційного статусу особи у зарубіжних країнах.
19. Громадянство як елемент конституційного статусу особи та конституційно-правовий інститут у зарубіжних країнах.
20. Класифікація прав і свобод у законодавстві зарубіжних країн.
21. Особисті (громадянські) права і свободи: право на життя і особисту недоторканність, право на опір гнобленню, право на свободу, недоторканність житла, таємницю листування, свободу пересування і вибору місця проживання, свободу від свавільного арешту і необґрунтованої кримінальної репресії, право на належну юридичну процедуру.
22. Політичні права і свободи: активне і пасивне виборче право, свобода думки, свобода совісті, свобода спілок і асоціацій.
23. Соціальні та економічні права: право на володіння і розпорядження приватною власністю, право на працю, право на відпочинок, право на страйк.
24. Конституційне закріплення і трактування культурних прав і свобод громадян у зарубіжних країнах.
25. Обов'язки громадян і підданих у зарубіжних країнах.
26. Гарантії реалізації та захисту основних прав і свобод громадян у зарубіжних країнах.

27. Особливості конституційного регулювання основ суспільного ладу у зарубіжних країнах.
28. Конституційні основи політичної організації суспільства у зарубіжних країнах.
29. Конституційні основи економічної організації суспільства у зарубіжних країнах.
30. Конституційний статус власності: визначення, зміст і особливості у зарубіжних країнах.
31. Конституційна регламентація організації і діяльності політичних партій у зарубіжних країнах.
32. Конституційні принципи духовного життя суспільства в законодавстві зарубіжних країн.
33. Поняття держави як конституційно-правового інституту у зарубіжних країнах.
34. Державна влада як інститут конституційного права у зарубіжних країнах.
35. «Розподіл влади» та «єдність державної влади» як принципи організації влади у різних країнах.
36. Різноманітність форм сучасних держав та її причини.
37. Форми правління. Закономірності еволюції сучасних форм правління.
38. Монархія: поняття і суть. Роль монархії в розвинених країнах.
39. Республіка: поняття і суть. Ознаки республіканської форми правління.
40. Парламентська республіка та її ознаки.
41. Змішані форми правління.
42. Форми державного устрою зарубіжних країн.
43. Державний устрій, національне і расове питання.
44. Унітарні держави. Правовий стан адміністративно-територіальних одиниць.
45. Федерація: поняття, ознаки, основні риси. Правовий стан суб'єкта федерації (штату, землі, провінції, кантону).
46. Сецесія як право суб'єкта зі складу федерації.
47. Автономія в зарубіжних країнах.
48. Поняття виборчого права (виборів) як інституту конституційного права.
49. Принципи виборчого права (загальність, рівність, таємне голосування) і проблеми їх реалізації.
50. Організація і порядок проведення виборів у зарубіжних країнах.
51. Виборчі системи як засоби визначення результатів виборів у різних країнах.
52. Мажоритарні виборчі системи та практика їх застосування у різних країнах.

53. Пропорційні виборчі системи: переваги та недоліки у різних країнах.
54. Політичні партії і вибори в зарубіжних країнах.
55. Поняття і сутність референдуму як інституту конституційного права у зарубіжних країнах.
56. Місце глави держави в системі вищих органів державної влади зарубіжних країн.
57. Правове становище монарха.
58. Президент: правове становище в республіках.
59. Фактична роль глави держави та її залежність від форми правління, форми державного устрою й політичного режиму.
60. Поняття парламенту, його роль у державному механізмі зарубіжних країн.
61. Побудова, склад і організація парламентів зарубіжних країн.
62. Двопалатні парламенти і особливості правового становища палат.
63. Парламентські фракції як один з найважливіших елементів структури вищого представницького органу, їх роль, організація, чисельність.
64. Поняття і зміст конституційно-правового статусу депутатів у зарубіжних країнах.
65. Характер мандата депутата зарубіжних парламентів: «вільний мандат», «імперативний мандат».
66. Компетенція парламентів і способи її закріплення у зарубіжних країнах.
67. Порядок діяльності парламентів, звичайні і надзвичайні сесії.
68. Законодавча процедура в парламентах зарубіжних країн.
69. Конституційний і фактичний статус уряду як вищого колегіального органу виконавчої влади.
70. Види урядів: однопартійний, коаліційний, уряд меншості, «службовий» уряд.
71. Порядок формування уряду, і його залежність від форми правління.
72. Повноваження урядів у сфері державного управління.
73. Повноваження уряду у сфері законодавства.
74. Надзвичайні повноваження уряду та, їх використання в сучасних умовах.
75. Парламентська відповідальність уряду.
76. Судова влада в зарубіжних країнах як самостійна гілка державної влади.
77. Суди загальної юрисдикції і спеціальні суди у зарубіжних країнах.
78. Особливості судових систем країн із федеративною формою державного устрою.
79. Основні принципи організації і діяльності судової влади у зарубіжних країнах.
80. Конституційно-правовий статус суддів у зарубіжних країнах.

81. Поняття та юридична природа, правове регулювання місцевого управління та самоврядування.
82. Виникнення і розвиток муніципальних органів у зарубіжних країнах.
83. Особливості адміністративно-територіального поділу і місцеве самоврядування.
84. Вплив форми державного устрою на систему муніципальних органів.
85. Основні моделі організації публічної влади на місцях у зарубіжних країнах.
86. Порядок формування муніципальних органів, їх структура.
87. Обсяг повноважень і функції муніципальних органів.
88. Взаємовідносини муніципальних органів з центральною владою у зарубіжних країнах.
89. Форми і методи контролю центральної влади за діяльністю муніципальних органів у зарубіжних країнах.
90. Відносини муніципальних органів адміністративно-територіальних одиниць з агентами центральної влади у зарубіжних країнах.